

Ałła Kożinowa, Olga Potapowa
(Mińsk)

STEREOTYPY JĘZYKOWE W DOWCIPACH ROSYJSKICH

Obiektem badań w artykule są dowcipy w języku rosyjskim — gatunek tekstu, który odgrywa szczególną rolę w życiu współczesnego człowieka, biorąc udział, między innymi, w formowaniu stereotypów narodowościowych. Dla zrozumienia mechanizmu działania dowcipu na umysł odbiorcy niezbędna jest analiza jego składników tekstowych. Dowcip odbierany jest jako typ tekstu zbudowany na podstawie różnych mechanizmów przeciwstawienia skryptów, które tworzą swego rodzaju równanie. W równaniu tym występują wielkości stałe (cechy charakteru lub sposoby zachowania w pewnej sytuacji, leżące u podstaw charakteru narodowego) oraz wielkości zmienne (nazwy przedstawicieli narodowości). O powstaniu stereotypu możemy mówić w tym wypadku, kiedy pewna cecha stałe jest przypisywana przedstawicielom pewnej narodowości.

Wprowadzenie

Obraz świata, który wyznacza wszystkie rodzaje działalności, w tym i działalność językową, jest tworzony na podstawie własnego doświadczenia człowieka poznającego rzeczywistość i wpływającego na nią, jak również na podstawie doświadczenia innych. Można przypuszczać, że większa część informacji, którą człowiek odbiera, gdy trafi do przestrzeni, w której krzyżują się własne i cudze opinie i doświadczenia, będzie oszlifowana do postaci stereotypu, tj. wyobrażenia przedmiotu obejmującego zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące, będącego rezultatem interpretacji rzeczywistości

w ramach społecznych modeli poznawczych (Bartmiński 1998, 64). Najczęściej informacje tego typu uzyskiwane są na podstawie różnych tekstów, zarówno pisanych, jak i ustnych, a przy tym z rozwojem ludzkości rola tekstów w formowaniu obrazu świata powiększa się, więc powiększa się udział tekstu w formowaniu zachowania człowieka.

Obiektem badań w tym artykule są dowcipy — gatunek tekstu, który odgrywa szczególną rolę w życiu współczesnego człowieka, zwłaszcza tego, który mieszka w europejskim i amerykańskim środowisku kulturowym.

Mówiąc o wzmacnianiu roli tekstu w formowaniu doświadczenia, jak się zdaje, należy mówić przede wszystkim o roli tekstu pisanego, dlatego nawet tekst pierwotnie ustny, bliski twórczości ludowej, jak np. dowcip, zmienia formę swojego istnienia, utrwalając się na łamach prasy i na stronach Internetu. Traktując taką formę istnienia dowcipów raczej negatywnie, w tekście wykorzystano wymienione źródła jako dodatkowe względem własnej kompetencji w tej dziedzinie. W dalszej części artykułu dowcipy będą podawane bez wskazania źródła, zgodnie z przekonaniem, że jedynie prawidłowa forma istnienia dowcipu to anonimowe swobodne rozpowszechnienie go w całym społeczeństwie.

Podstawą analiz są przede wszystkim dowcipy w języku rosyjskim i w związku z tym zawarte w nich stereotypy właściwe nosicielom języka rosyjskiego. Jak wiadomo, większość mieszkańców Białorusi rozmawia w języku rosyjskim, dlatego wskazanie pochodzenia dowcipu (rosyjskie czy białoruskie) często jest niemożliwe — poza niektórymi tekstami, w których dają się zauważyć realia znane, aktualne i typowe dla Białorusi.

Dowcip w życiu współczesnego człowieka

Rola dowcipu w życiu współczesnego człowieka nie ogranicza się do rozrywki lub spędzenia wolnego czasu. Dowcip jest bardzo ciekawym gatunkiem tekstu z tego względu, że formuje tzw. antyzachowanie, które jest definiowane jako „zachowanie na odwrót, tzn. zamiana tych lub innych reglamentowanych norm na ich przeciwieństwo” (Uspenskij 1994, 320). Na przykład wpajane dziecku zasady dobrego zachowania w szkole i w domu spowodowało powstanie cyklu dowcipów o Wowoczce, które owe normy naruszają:

- Вовочка, а ты умеешь считать?
- Да! Папа меня научил!
- Ну, а после трех что идет?
- Четыре!
- Молодец! Ну, а после десяти что?

— Валет!¹

W polskiej tradycji dowcipów rolę *enfant terrible* pełni Jasio:

Nauczycielka pyta:

— Kochane dzieci, ile mucha ma nóg?

Wstaje Jasio:

— A pani nie ma większych zmartwień?

Antyzachowanie charakterystyczne dla hierarchicznej kultury średnio-wiecza, przyjmowało formę konkretnych akcji o charakterze sakralnym — włożenie ubrania na lewą stronę, wywrócenie przedmiotów do góry nogami, rytualne świętokradztwo itd. Obecnie antyzachowanie przyjmuje charakter raczej wirtualny — najczęściej zamyka się ono w granicach opowiedzianego dowcipu. W taki sposób odbywa się rozładowanie napięcia tworzonego przez nacisk zakazów i nakazów?

Dowcip jako komponent kultury

Badanie dowcipu możliwe jest z dwóch punktów widzenia — z punktu widzenia jego powstania na pewnym tle kulturowym i rozumienia go przez pryzmat pewnych stereotypów, jak również z punktu widzenia formowania za pomocą dowcipu stosunku do siebie i innych do przedstawicieli określonych narodowości.

Już na przykładach dowcipów szkolnych da się zademonstrować specyfikę w ich postrzeganiu, uwarunkowaną przez przynależność do tej lub innej kultury narodowościowej. I tak np. powstanie bardzo popularnego cyklu dowcipów o głuchoniemym Herasimie i jego ukochanym piesku Mu-Mu wywołane jest przez lekturę w młodszej klasie szkoły podstawowej odpowiedniego utworu klasyka literatury rosyjskiej Iwana Turgieniewa:

Стоя перед памятником, новый русский спрашивает:

— Кто это?

— Александру Сергеевичу Пушкину, — отвечают ему.

— Знаю, знаю, — говорит новый русский. — Это он «Муму» написал.

— Что вы, что вы, — отвечают, — «Муму» написал Иван Сергеевич Тургенев.

— И вот так всегда, — расстраивается новый русский, — «Муму» написал Тургенев, а памятник поставили Пушкину.²

¹ — Wowoczka, czy umiesz liczyć?

— Tak, tato mnie nauczył!

— Dobrze, jaka liczba jest po liczbie trzy?

— Cztery!

— Zuch z ciebie! No, a po dziesięciu?

— Walet!

² Stojąc przed pomnikiem, nowobogacki Rosjanin pyta:

Oczywiście, dowcip ten rozumieją jedynie ci, którzy znają literaturę rosyjską, a ponadto uczyli się w szkole według pewnego programu.

W niektórych wypadkach dla rozumienia dowcipu nie wystarczy tylko przynależność do określonej kultury narodowej, konieczna jest też ocena pewnego faktu, leżącego u podstawy dowcipu. Porównajmy następujący fragment:

— Что-то сказочка у нас получилась недетская, — сказал Колобок, дожевывая остатки лисицы³.

By zrozumieć ten kawał, trzeba nie tylko od dzieciństwa znać bajkę o Kołobku, który nabrał wszystkich mieszkańców lasu, ale w końcu sam został zjedzony przez lisa, lecz również mieć na uwadze fakt, że często literatura dziecięca (a to jest pierwsza bajka w życiu dziecka) kryje w sobie nieuzasadnione elementy okrucieństwa, bajki ludowe bowiem nie zawsze były adresowane do dzieci.

Jak się wydaje, wszystkie dowcipy można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej należą teksty zrozumiałe dla każdego słuchacza, bez względu na jego przynależność narodową i kulturową. Na przykład:

Idzie kondukt pogrzebowy. Za karawanem idzie pan w żałobie ze swoim wilczurem, a za nim kilkudziesięciu mężczyzn.

— Kogo tu chowają? — pyta jednego z nich przechodzień.

— Teściową tego pana.

— Co jej się stało?

— Jego wilczur ją zagryzł.

— Chętnie bym pożyczył sobie tego psa.

— To ustaw się pan tam, na końcu kolejki — odpowiada z pogrzebową powagą zagadnięty.

Z rozszerzeniem integracji międzynarodowej szerzą się ramy rozumienia dowcipu. Banałem jest konstatacja faktu, iż ani nosicielowi języka polskiego, ani rosyjskiego leksem *ketchup* (*кетчуп*) nie przeszkodzi w rozumieniu następującego dowcipu:

— Kto to?

— Aleksander Sergiejewicz Puszkina — brzmi odpowiedź.

— Wiem, wiem, — odpowiada nowobogacki. — To on napisał „Mumu”.

— Coś pan! — słyszy odpowiedź. — „Mumu” jest napisane przez Iwana Sergiejewicza Turgieniewa.

— Jak zawsze — nowobogacki jest wyraźnie rozżalony, — „Mumu” jest napisana przez Turgieniewa, a pomnik postawiono Puszkiniowi!

³ — Bajeczka nie wyszła nam bardzo dziecięca — powiedział Kołobok, dożuwając resztki lisa.

Szły dwa pomidory przez ulicę i jednego przejechał samochód. Drugi popatrzył i zawołał:

— Ты, ketchup! Wstawaj, idziemy!

Druga grupa — to teksty zrozumiałe jedynie w ramach kultury narodowej. Oto przykłady polskich dowcipów o Wąchocku, których Rosjanin nie zrozumie bez dodatkowych objaśnień:

Przed domem sołtysa w Wąchocku jest metrowa dziura. Po co ją sołtys wykopał? Bo chciał sobie zdjęcie do połowy zrobić! Ale straszne, bo obok tej dziury wykopał jeszcze sześć! Wiecie dlaczego?... Bo kazali mu jeszcze sześć odbitek donieść!

W rosyjskiej tradycji liczną grupę dowcipów o ludziach, nieobeznanych z dobrami cywilizacji, zajmują dowcipy o Czukczach.

Чукча вернулся из армии, а у его жены — ребенок. — Однако, откуда ребенок: меня ведь не было?

— Так ведь ты же фотографию присылал из армии, помнишь?

— Однако, но ведь там же я до пояса...⁴

Do trzeciej grupy należą dowcipy, których rozumienie uwarunkowane jest przez pewne umiejętności zawodowe. Obecnie w grupie tej dominują dowcipy komputerowe, niezrozumiałe przez większość ludzkości.

— Что такое Шкатылка Пандоры?

— Фирменная копобка с Windows ME.⁵

Organizacja tekstu dowcipu

W dwóch ostatnich przykładach rozumienie dowcipu możliwe jest tylko w wypadku posiadania przez słuchacza niezbędnej wiedzy o świecie i o stereotypach.

Czy wiedza o świecie jest wystarczająca dla rozumienia dowcipu? Jeden z twórców teorii o semantycznych mechanizmach humoru V. Raskin wprowadził pojęcie skryptu, który niesie porcję informacji semantycznej oraz pewną część podobnej wiedzy (Raskin 1985, 81). Według Raskina tekst można uznać za dowcip, jeśli, po pierwsze, on jest zgodny w całości lub częściowo z dwoma różnymi skryptami, po drugie, dwa skrypty, z którymi

⁴ Czukcza wrócił z wojska, a jego żona ma dziecko.

— Skąd jest dziecko?

— Przecież przysyłałeś z wojska zdjęcie, pamiętasz?

Ależ jestem na tym zdjęciu tylko po pas!

⁵ — Co to jest puszka Pandory?

— Firmowe pudełko z Windows ME.

tekst jest zgodny, pozostają w opozycji (Raskin 1985, 99). Nawiasem mówiąc, o podobnym sposobie tworzenia dowcipu komicznego pisał A. Bergson: „... sytuacja zawsze jest komiczna, kiedy ona należy jednocześnie do dwóch absolutnie niezależnych serii zdarzeń i może być wytłumaczona od razu przez dwa przeciwstawne sensy” (Bergson 1992, 64).

Klasycznym przykładem słowa-bodźca, wywołującego dwa przeciwstawne skrypty jest słowo *doktor*, za którym stoją skrypty ‘lekarza’ i ‘naukowca’ (Chłopicki 1995, 61). Dowcip będzie niezrozumiały, jeśli adresat nie zrozumie skryptu, który on w sobie zawiera (Dymel 1994, 185). Oto przykład dowcipu, opartego na znajomości skryptu (Dymel 1994, 184):

- Co to jest ZOMO?
- Bijące serce partii.

Przywołany dowcip, niewątpliwie zawiera skrypty, które trzeba odszyfrować, by móc go zrozumieć. Ale te skrypty są podane nie przez abrewiaturę ZOMO, lecz przez leksem *bić* ‘zadawać ciosy’ i ‘tętnić (o sercu)’. Te skrypty nie posiadają żadnej specyfiki narodowej, odwrotnie, one wychodzą poza granicę jednego kraju. Dowodem na to jest powstanie podobnego dowcipu w warunkach innego reżimu — w Rumunii (Galatanu 1994, 195) (ciekawe, że dany przykład został znaleziony w tym samym zbiorze artykułów (Abramowicz i in. (red.), 1994).

- Wiecie, co jest sercem naszego kraju?
- Nie.
- Milicja, która bije, bije, bije...

Natomiast informacja, której może nie zrozumieć przedstawiciel innej kultury narodowej — o sytuacji politycznej w kraju itd. — należy do wiedzy o świecie.

W wyżej wymienionych wypadkach mechanizm połączenia skryptów można określić jako wewnątrzjęzykowy — powstaje on na podstawie polisemii czasownika *bić*. Uniwersalizm podobnego mechanizmu, możliwość tłumaczenia takiego dowcipu na inne języki uwarunkowana jest semantyką czasownika (pod warunkiem, że w odpowiednim kraju są karne organy władzy państwowej). Taki dowcip jest nieprzetłumaczalny na język rosyjski, dlatego że w nim porównywane akcje oznaczone są za pomocą czasowników niezwrótnego i zwrotnego — *бумь* ‘zadawać ciosy’ i *бумься* ‘tętnić (o sercu)’.

Skrypty, który powstały w oparciu na dwuznaczne jednostki systemu językowego stwarzają największą przeszkodę w rozpowszechnieniu dowcipu poza granice narodowe. Dlatego też ominiemy podobne przykłady, nie da

się bowiem dokładnie ich przetłumaczyć. Ograniczymy się tylko do dwóch ciekawych przykładów dowcipów funkcjonujących w skali międzyjęzykowej. Pierwszy opiera się na homonimii międzyjęzykowej:

- Kto wynalazł konserwy?
- Radziecki uczony Puszkin.

Drugi w wariacie rosyjskim brzmi w następujący sposób:

Возвращаются два грузина с охоты и несут на шесте медведя. Их встречает третий и спрашивает:

- Гризли?
- Зачѐм гризли? Кынжалами зарѐзали!

Dowcip ten w parodystyczny sposób naśladowujący wymowę Gruzinów, mówiących po rosyjsku, występuje w polskiej wersji językowej — zarówno w Internecie, jak również na łamach prasy. Obca i dlatego śmieszna dla Rosjanina wymowa została również obcą wymową dla Polaka, ale w ostatnim wypadku jest to wymowa samego Rosjanina:

- Dwóch Rosjan wraca z polowania, dźwigając niedźwiedzia. Dwaj Amerykanie pytają:
- Grizli?
- Niet, strielali. . .

Większy uniwersalizm ma sytuacyjny mechanizm przeciwstawienia skryptów. Mianowicie taki mechanizm reguluje strukturę następnego dowcipu, bardzo popularnego na Białorusi, bohaterami którego są przedstawiciele trzech bratnich narodów byłego Związku Radzieckiego:

В помещении Верховного Совета СССР рабочие монтировали аппаратуру для голосования. Как у нас часто бывает, они ушли, оставив неубранным весь строительный мусор — щепки, провода и т.д. Приходят депутаты, садятся на свои места, а там — гвозди.

Русский достаёт гвоздь и с грубым ругательством бросает его в Президиум.

Украинец достаёт гвоздь и со словами:

- Гвоздик?! Пригодится в хозяйстве — кладет его в карман.

Белорус достаёт гвоздь и со словами:

- А можа так и трэба, — засовывает его назад в сидение⁶.

⁶ W sali posiedzeń Rady Najwyższej ZSRR robotnicy montowali aparaturę do głosowania. Jak to często zdarza się, robotnicy poszli, pozostawiając na miejscu pracy wszystkie śmieci: drzazgi, przewody itd. Przychodzą deputowani, siadają na swoje miejsca, a tam — gwoździe.

Rosjanin wyjmując gwoździe i z przekleństwem rzuca go do Prezydium Rady.

Украинец wyjmując gwoździe, mówiąc:

- Gwoździć?! Przyda się w gospodarstwie — kładzie go do kieszeni.

Біа́лорусін wyjmując gwoździe i mówi:

- Быć мо́же, так і трэ́ба? — wsadza go z powrotem do krzesła.

Mechanizm przeciwstawienia skryptów w tym wypadku da się przedstawić w następujący sposób: dwa pierwsze skrypty, w których zachowanie głównych bohaterów, z jednej strony, jest adekwatne do sytuacji, a z drugiej strony, odpowiada stereotypowi danej narodowości, przeciwstawione są trzeciemu, w którym zachowanie, na pierwszy rzut oka, nie jest adekwatne do sytuacji, jednak z tej nieadekwatności wynika istota charakteru narodowościowego.

Taki sam mechanizm sytuacyjny pojawia się w innym polskim dowcipie:

Diabeł złapał Polaka, Niemca i Amerykanina. Dał im po dwie metalowe kulki i obiecał, że ich wypuści, jeśli zrobią z nimi coś, co go zadziwi.

Po chwili Niemiec podrzucił jedną kulkę w górę i trafił w nią drugą.

— No, całkiem nieźle — powiedział diabeł.

Amerykanin położył na ziemi jedną kulkę, a na niej postawił drugą. Stała!

— No, to mnie lekko zdziwiło, ale zobaczymy, co zrobi Polak.

Niestety, Polak jedną kulkę zepsuł, a drugą zgubił.

W przywołanych dowcipach da się zauważyć wymiennosc nazw przedstawicieli narodowości w schemacie dowcipu. Więc, w pierwszym wypadku, miejsce Rady Najwyższej zajmie ONZ, miejsce Rosjanina — Amerykanin, Ukraińca — Szkot, Białorusina — Chińczyk. Drugi dowcip można odnaleźć w rosyjskim Internecie, tylko zamiast Polaka będzie tam oczywiście Rosjanin, inne postacie też ulegną zmianie: zamiast diabła — przywódca tubylców, zamiast Niemca i Amerykanina — Anglik i Francuz:

Корабль потерпел крушение. Выжили трое: англичанин, француз и русский. Плывут... Остров. Выбрались на берег, а там туземцы. Бзяли их в плен. Привели к вождю. Вождь на них посмотрел и говорит:

— Жалко мне вас, одного отпущу, если сумеет выполнить мое условие. Давненько я уже не смеялся. Наскучило все уже на этом дурацком острове.

Посадили каждого из них в отдельную камеру и дали по два железных шара с кулак и двое суток времени. Еду приносили, в туалет выводили.

Через двое суток приходит вождь к англичанину. А тот шариками жонглирует, и между ног, и за спиной. А вождь:

— Не, не смешно. Остаешься с нами.

Заходит вождь к французу. Тот шарик на пол положил, второй бросил, да так, что он застрял между потолком и стенками, потом медленно скатился по углу, ударил по первому шару, тот отскочил в стенку... А вождь:

— Не, не смешно. И ты с нами останешься.

Остался русский. Заходит вождь к нему. Через несколько минут выползает.

На глазах слезы, ржет — не может остановиться. Туземцы:

— Что случилось-то?

Вождь, давясь смехом:

— Не поверите, один — сломал, другой — потерял!!!

Mechanizm przeciwstawiania skryptów, leżący u podstawy dowcipu, przedstawiamy jako swego rodzaju równanie, które posiada określoną strukturę, w niej zaś są wielkości stałe — w naszym wypadku to cechy charakteru lub sposoby zachowania w pewnej sytuacji, leżące u podstawy charakteru narodowościowego (wojowniczość, skąpstwo, głupota, zbyt tolerancyjność itd.). W równaniu są również wielkości zmienne — nazwy przedstawicieli pewnych narodowości. O powstaniu stereotypu możemy mówić w tym wypadku, kiedy dana cecha stale jest przypisywana przedstawicielom określonej narodowości.

Stereotypy narodowościowe w dowcipach

W pierwszej kolejności przeanalizujemy wielkości zmienne w każdym dowcipie, tj. stereotypy przedstawicieli określonych narodowości. O tym, że to są wielkości zmienne, świadczy dynamika dowcipów w ciągu ostatnich 30–40 lat. W dowcipach końca wieku partnerem Rosjanina najczęściej jest Amerykanin, drugie miejsce zajmuje Anglik, kolejne — Francuz i Żyd. Na piątym miejscu jest Niemiec, rzadko Polak, chociaż jeszcze trzydzieści lat temu trójka Rosjanin–Niemiec–Polak była najbardziej popularna. Można przypuszczać, że o wyborze partnerów-rywali decydują priorytety natury politycznej. Sytuacja końca wieku (i tysiąclecia) jest wyznaczona przez rolę Stanów Zjednoczonych w polityce i wpływ kultury angielskojęzycznej na inne kultury. Natomiast jeszcze trzydzieści i czterdzieści lat temu wciąż żywa była pamięć o drugiej wojnie światowej, o wrogach i przyjaciółach z tej wojny.

Jeśli w dowcipie występują przedstawiciele jednej narodowości, statystyka będzie wyglądała inaczej. W tym wypadku pierwsze miejsce zajmują Żydzi (więcej niż połowa dowcipów), następne mieszkańcy Kaukazu (12%), Czukcze (5%), Ukraińcy (4%). Na niektórych stronach Internetu (na przykład, <http://bac.tut.by/anekdot>) oprócz rubryki o wszystkich narodowościach są poszczególne rozdziały — *Izia, Sara i Abram, Radio Ormiańskie, Czukcza w czumie*. Oprócz wymienionych narodowości spotykamy Anglików (3%), Białorusinów i Rosjan (2,5%), szereg zamykają Francuzi, Polacy, Murzyni, Japończycy. Czasem (ale bardzo rzadko) bohaterami dowcipów są Chińczycy, Indianie, Arabowie, Turcy, Duńczycy.

Badacze dowcipów zwracają uwagę na to, że na wybór bohaterów dowcipów wpływa szereg różnic między opowiadającymi dowcipy a ich bohaterami — różnice między kulturą dominującą a kulturą pochodną, miastem a wsią, umiejętnościami a brakiem umiejętności, pracownikami umysłowymi

a pracownikami fizycznymi, przedsiębiorczością a jej brakiem itd. (Chłopicki 1995, 82–83). W naszych dowcipach te różnice najlepiej widać w opozycji Rosjanin — Czuczca, gdzie ostatni jest przedstawicielem narodowości, mieszkającej w najbardziej odległym kącie Rosyjskiej Republiki Federacyjnej — w tundrze, gdzie większość mieszkańców nie posiada wyższego wykształcenia itd. Wobec tego Czuczca (co widać w podanym wyżej dowcipie) reprezentuje głupotę, brak sprytu i umiejętności.

W dowcipach amerykańskich na tym miejscu są Irlandczycy i Włosi. W anegdotach polskich (z powodu dominującej jednonarodowościowej struktury państwa) w tej pozycji występują mieszkańcy małych miasteczek, zwłaszcza Wąchocka.

Zatem stereotyp, który powstaje na podstawie dowcipu, rodzi się przy współpracy wielkości zmiennych i wielkości stałych. Jak wyglądają podstawowe stereotypy, reprezentowane w anegdotach rosyjskich?

Stereotyp Rosjanina

Cechy charakterystyczne dla przedstawiciela tej narodowości przedstawione są w następującym kawale z niezwykłą dokładnością:

Один русский — пьяница,
двое русских — мордобой,
трое русских — первичная партийная организация⁷.

W autodowcipach Rosjanin okazuje się miłośnikiem trunków alkoholowych, amatorem bijatyk różnego rodzaju i człowiekiem, dążącym do życia w kolektywie.

Najczęściej podejmowany jest temat pijaństwa:

Что будет, если в России вдруг исчезнет водка?
В природе ничто не исчезает бесследно. Если в России вдруг исчезнет водка, значит, где-то она появится. Вот там, где она появится, там и будет Россия⁸.

Какая разница между русской свадьбой и русскими похоронами?
На похоронах на одного пьяного меньше⁹.

Pijaństwo wpływa na wszystkie strony życia człowieka, w tym na biznes:

⁷ Jeden Rosjanin to pijak,
Dwaj Rosjanie to bijatyka,
Trzej Rosjanie to podstawowa organizacji partyjna.

⁸ — Co to będzie, jeśli w Rosji nagle zginie wódka?
— W przyrodzie nic nie ginie bez śladu. Jeśli w Rosji nagle zginie wódka, ona się zjawi w innym miejscu. Oto tam, gdzie ona się zjawi, będzie Rosja.

⁹ — Jaka jest różnica między rosyjskim weselem a rosyjskim pogrzebem?
— Na pogrzebie jednego pijaka jest mniej.

Бизнес по-русски — купить ящик водки, водку вылить, бутылки сдать, деньги пропить¹⁰.

Podstawowe zajęcie Rosjanina w dowcipach to wspólne picie napojów wysokowych, dokładniej — wódki. W anegdotach nie ma żadnej wzmianki ani na temat zawodu, ani o stanie cywilnym ludzi, biorących udział w tym zajęciu, ani o innych istotnych charakterystykach.

Zasługuje na uwagę fakt, że Polacy też odbierają udział w podobnych imprezach jako honor narodowy:

Na księżycu ląduje pierwsza amerykańska załogowa ekspedycja. Neil Armstrong wychodzi ze statku, tu nagle zza kamienia wyskakuje trzech gości: Chinczyk, Rusek i Polak.

Jak to? — Amerykanin ma głupią minę.

Chińczyk:

Nas jest dużo, brat podsadził brata, i jestem.

Rusek:

Nasza agentura spisala się na medal, i byliśmy szybsi.

No a ty? — pyta Amerykanin Polaka.

Daj mi spokój, z wesela wracam.

Ale w niektórych wypadkach Polacy mogą oddać palmę pierwszeństwa w podobnych zawodach Rosjanom:

W pewnym mieście zorganizowano zawody w picciu napoju narodowego.

(Teraz mówi komentator na tych zawodach).

Proszę państwa, na scenę wychodzi zawodnik francuski, będzie pił napój narodowy Francji, tj. wino butelkami. I pierwsza, druga, . . . piąta i załamał się zawodnik francuski.

Ale na scenę wychodzi zawodnik polski, będzie pił napój narodowy Polski, tj. żytnią butelkami. No i pierwsza, druga, . . . dziesiąta, i załamał się, załamał się zawodnik polski.

Ale na scenę wychodzi główny faworyt, zawodnik rosyjski, będzie pił napój narodowy Rosji, tj. bimber prosto z wiadra. No i pierwszy czerpak, drugi, piętnasty, . . . i złamał się, złamał się czerpak. Zawodnik rosyjski będzie pił prosto z wiadra.

Jak widać z przytoczonych przykładów w obu językach — rosyjskim i polskim — oba narody prawie jednakowo odbierają jedną cechę nie tylko jako stereotypową charakterystykę, lecz prawie jako honor narodowy.

Stereotyp Białorusina

W związku z sytuacją językową na Białorusi autostereotyp Białorusina odzwierciedlony jest, przede wszystkim, w dowcipach w języku rosyjskim. Niemniej jednak, charakterystyczna cecha przedstawiciela białoruskiej narodowości w podobnych anegdotach to jego język — groteskowe przedstawienie języka białoruskiego.

¹⁰ Бизнес по-росыjsку — kupić skrzynkę wódki, wódkę wylać, butelki zwrócić do sklepu, grosze przepić.

Stereotypowa sytuacja dowcipu z udziałem Białorusina jest następująca — Białorusin jedzie do innego kraju (wyjazd w celu turystycznym do Ameryki, wypoczynek na Morzu Czarnym, przyjazd do Moskwy itd.) lub idzie do wojska, tzn. trafia do niezwykle trudnych warunków. I właśnie w takich warunkach ujawniają się osobliwości białoruskiego charakteru.

Po pierwsze, to wytrzymałość:

Белорус поехал отдыхать в Одессу в санаторий. Когда он вернулся домой, коллеги говорят ему:

— Прекрасно выглядишь. Наверное, отдохнул в свое удовольствие.

— И не только отдохнул. Как-то пошел прогуляться на ипподром, возле старта согнулся, чтобы шнурки завязать, а тут мне на спину кто-то седло положил.

— И что?

— Пришел первым!¹¹

Dla porównania podamy tutaj śląski wariant tego kawału:

Maształski opowiada koledze, jak to poszedł obejrzeć wyścigi konne na Służewcu:

— Stołech blisko tego toru, wiesz, i nagle schylił się, coby zawiązać sznurowadło. No i wtedy ktoś założył mi siodło na plecy...

— Niemożliwie! I co?

— Byłech drugi.

Różnica jest widoczna — tylko Białorusinowi taka przygoda mogła zdarzyć się podczas wypoczynku, i tylko on po niej mógł dobrze wyglądać (por. *прекрасно выглядишь*). Ponadto on był w tych wyścigach na pierwszym miejscu.

Umiejętność przystosowania się do każdej, nawet najbardziej uciążliwej sytuacji to druga podstawowa cecha charakteru Białorusina:

Собрание на МАЗе:

— С завтрашнего дня зарплата уменьшается.

Аплодисменты.

— Рабочий день увеличивается.

Аплодисменты.

— За невыполнение плана каждого десятого будут вешать.

Вопрос из толпы:

— А веревку свою приносить или выдавать будут?¹²

¹¹ Białorusin pojechał do Odessy do sanatorium. Kiedy on wrócił, koledzy powiedzieli mu:

— Świetnie wyglądasz. Pewnie wypoczywałeś, ile się podoba.

— Nie tylko wypoczywałem. Jakoś poszedłem na wyścigi, obok startu się schyliłem, by zawiązać sznurowadło, i wtedy ktoś założył mi siodło na plecy.

— I co?

— Byłem pierwszy!

¹² Zebranie w Mińskiej Fabryce Samochodów:

— Od jutra pensja się zmniejszy.

Białorusin występujący w dowcipach jest człowiekiem bardzo biednym. Biednym nawet w porównaniu z Rosjaninem. Taka sytuacja uwarunkowana przede wszystkim pretensjami Rosji do Białorusi w kwestii opłat za surowce energetyczne, jak również ekonomicznym spadkiem w Republice.

Сообщение в «Новостях»: «Вчера в Минске какой-то иностранец потерял кошелек с 1000\$. Такого экономического подъема Беларусь не видела уже 10 лет!»¹³.

Stereotyp Żyda

Większość rosyjskich dowcipów o tematyce etnicznej to dowcipy o Żydach. Dlatego ten stereotyp narodowy jest najbardziej interesujący spośród wszystkich.

W odróżnieniu od przedstawicieli innych narodowości bohaterem dowcipu może być zarówno Żyd, jak i Żydówka. Akcja dowcipu najczęściej toczy się w rodzinie żydowskiej, która składa się z ojca, matki, jednego dziecka (zwykle syna) i babci. Kobieta w tym wypadku jest głową rodziny i inicjatorem wszystkich przedsięwzięć. Mąż boi się żony i stara się jej nie przeszkadzać:

- Алло, это милиция? Приезжайте, у нас дома массовые беспорядки!
- В каком смысле?
- Моя Сара разбушевалась.
- И это вы называете массовыми беспорядками?!
- А вы знаете, какая у Сарочки масса!!!¹⁴

W tym wypadku jest podstawa, by mówić o powstaniu dwóch zupełnie różnych stereotypów — mężczyzny i kobiety.

Różnicę można zauważyć już w wyglądzie zewnętrznym. Żydówka w dowcipach to nieładna, ale potężna kobieta. Często wzmiankuje się o masie jej ciała, która wynosi 100 kilogramów:

Oklaski.

— Czas pracy się zwiększy.

Oklaski.

— Za niewykonanie planu co dziesiąty zostanie powieszony.

Z tłumu pada pytanie:

— Sznur ze sobą przynosić czy będą wydawać?

¹³ Informacja w „Dzienniku”: „Wczoraj w Mińsku jakiś cudzoziemiec zgubił portfel z 1000\$. Takiego wzrostu ekonomiki na Białorusi nie widziano już od 10 lat!”

¹⁴ — Halo, milicja? Proszę przyjechać, u nas w domu są zamieszki masowe!

— Co to znaczy?

— Moja Sara rozszalała!

— I to pan nazywa zamieszkami masowymi?!

— A czy państwo wiedzą, jaką Saroczka ma masę?

Грабитель:

— У вас золото есть?

Еврей:

— Есть.

Сколько?

— 100 кг.

Давай его сюда!

— Сарочка, золотко! Собирайся, за тобой пришли!¹⁵

Natomiast Żyd to mężczyzna wątły, w okularach, z dużym nosem i uszami:

Генерал наблюдает за подготовкой солдат к смотру. Его внимание привлек невысокий очкарик с большим носом и огромными ушами, который маршировал последним и все время сбивался с ноги и отставал. Генерал подозвал его к себе.

— Как ваша фамилия?

— Рядовой Рабинович!

— Что же вы, товарищ Рабинович, отстаєте, сбиваете ритм. И вообще, что у вас за вид — ремень висит, гимнастерка не по размеру. Посмотрите на себя в зеркало, ну на кого вы похожи!

— Как на кого?! На тетю Цилю!¹⁶

Z innej strony, jeśli podstawowym zajęciem Żydówki jest chodzenie na bazar, plotki lub kłótnie z sąsiadkami, zdrady męża, to Żyd występuje jako człowiek uprawiający różne zawody, najlepiej scharakteryzowane w następującej anegdocie:

Один еврей — торговая точка;

Два еврея — финал чемпионата по шахматам;

---

¹⁵ Rabuś:

— Czy macie złoto?

Żyd:

— Mamu.

— Ile?

— 100 kilo.

— Nieś je tutaj!

— Saroczka, moje złotko! Zbieraj się! Po ciebie przyszli!

¹⁶ General obserwuje przygotowanie żołnierzy do przeglądu wojsk. Jego uwagę przyciągnął niewysoki żołnierz w okularach z dużym nosem i olbrzymimi uszami, który marszerował ostatni i przez cały czas mylił nogę i opóźniał się. General przywołał do siebie żołnierza:

— Wasze nazwisko?

— Szeregowy Rabinowicz!

— Cóż wy, towarzyszu Rabinowiczu, opóźniacie się, mylicie nogę. I w ogóle, jaki macie wygląd — pas wisi, bluza wojskowa jest za duża. Zobaczcie siebie w lustrze, do kogo jesteście podobni?

— Jak to do kogo! Do cioci Cili!

Три еврея — цыганский народный хор¹⁷.

Rzeczywiście, w dowcipach Żyd w większości wypadków jest albo pracownikiem handlu (sprzedawca, sklepikarz, dyrektor supersamu, komiwojażer), pracownikiem umysłowym albo człowiekiem ze sfery kultury. Istnieje pewien zawód, stworzony specjalnie dla Żyda — to zawód zaopatrzeniowca:

— Алло! Это отдел снабжения Русской Православной Церкви? Пригласите отца Рабинович, пожалуйста¹⁸.

Istnieje również zawód, który nie mieści się w obiegowym stereotypie Żyda:

Еврей — дворник¹⁹.

Stereotyp Żyda jest na tyle rozpowszechniony w folklorze miejskim, że na podstawie dowcipów można odtworzyć cały jego życiorys, obejmujący nie tylko zawód, lecz również miejsce zamieszkania, stan cywilny i wyznanie.

Żyd z rosyjskiego dowcipu może mieszkać w trzech miejscach: w Izraelu, w Bobrujsku i w Odessie. Przy tym każde z tych miejsc jest odbierane przez niego jako centrum Wszechświata:

— Сара, где ты купила такую прелестную шляпку?

— В Париже.

— А это далеко от Бобруйска?

— 8 000 км.

— Боже мой! Какая глушь, а как шьют!²⁰

Rodzina odgrywa poważną rolę w życiu każdego Żyda. Święto to zawsze powód do zebrania całej licznej rodziny. Ale Żyd w dowcipie nigdy się nie żeni z miłości:

— Абрам, ты, говорят, женился,

— Да.

— Удачно?

¹⁷ Jeden Żyd to dom handlowy,
dwaj Żydzi to finał międzynarodowego turnieju szachowego,
trzej Żydzi to cygański chór ludowy.

¹⁸ — Halo! To wydział zaopatrzenia Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej? Czy mogę poprosić Rabinowicza?

¹⁹ Żyd zamiataczem.

²⁰ — Saro, gdzie kupiłaś taki śliczny kapelusik?

— W Paryżu.

— Czy jest daleko od Bobrujska?

— 8 000 km?

— Mój Boże! Jaka to dziura, a jak szyją!

— Нет. . . Окна во двор²¹.

Żydzi w dowcipach mają bardzo ciekawe stosunki z Bogiem — oni się zwracają do Boga jak do swojego kolegi:

Еврей:

Я подбрасываю деньги в небо. Что Господь успел, то взял. А то, что на землю упало, то мое²².

Jak widać, portret Żyda w anegdotach jest doskonały, najbardziej doskonały ze wszystkich innych, dzięki przede wszystkim ilości dowcipów. Pierwsza przyczyna wynika z tego, że ludzie bardzo chętnie wybierają na ofiary dowcipów przedstawicieli innego wyznania (Chłopicki 1995, 83). Druga, jak się zdaje, tkwi w istnieniu autodowcipów — tak zwanych witzów, które Żydzi opowiadali o samych sobie. Cel powstania witzu żydowskiego to osiągnięcie porozumienia z często wrogim otoczeniem — „pomiędzy tym, z którego się śmieją i tym, który się śmieje” (Piguet 1994, 161).

Inne stereotypy narodowe w dowcipach

Ważne miejsce w rosyjskim folklorze miejskim zajmują dowcipy o Anglikach, zwłaszcza takie, które wykorzystują cechę stereotypowego angielskiego humoru i fakt, że „każdy Anglik to dżentelmen”. Teksty tego typu są dowcipami sytuacyjnymi, co znaczy, że zachowanie bohatera jest typowe dla niego (w danym wypadku — uwarunkowane zasadami dobrego tonu), ale zupełnie nieodpowiadające sytuacji.

По морю плывет судно под британским флагом. Вдруг с его палубы падает в море юная леди. Собравшиеся на палубе пассажиры с ужасом наблюдают, как к девушке приближается черный акулий плавник. Но тут с борта корабля ей на помощь прыгает молодой мичман. Он подплывает поближе и замахивается на акулу своим кортиком. . . И тут юная леди брезгливо морщится:

²¹ — Abramie, ty, jak powiadają, ożeniłeś się?

— Так.

— Trafny wybór?

— Nie, okna wychodzą na podwórze. . .

²² Żyd:

— Rzucam grosze w niebo. Co Pan Bóg zdąży, to złapie. A to, co na ziemię spadło, to moje.

— Фи, сэр, рыбу — ножом?²³

Polacy mają podobny stereotyp Anglika, co można wnioskować na podstawie kawału:

Mr Smith pływa sobie w morzu. Nagle atakuje go rekin, chcąc pożreć. Mr Smith wyciąga nóż i rzuca na niego. Na to zde gustowany rekin:

— Mr Smith, pan Anglik, z nożem do ryby?

Mr Smith schował nóż. Pogrzebu nie będzie.

Spokój i powściągliwość to według powszechnej opinii ludowej podstawowe cechy Anglików. Często te cechy przekraczają pewną granicę, i wtedy dialog między przedstawicielami tej narodowości wygląda następująco:

На берегу озера стоят трое англичан. Один говорит:

— Джентльмены, по-моему, в этом озере водится форель!

Проходит 10 минут. Другой говорит:

— Джентльмены, по-моему, здесь форель не водится!

Проходит еще 10 минут. Третий говорит:

— Джентльмены, не спорьте!²⁴

Dowcip to tekst stereotypów w dziedzinie myślenia i stereotypów w dziedzinie formy. Podobny schemat rozwoju fabuły może być wykorzystany przy stworzeniu dowcipu o zupełnie innej narodowości — pod warunkiem zachowania tej samej stałej cechy (powściągliwości graniczącej z opieszałością):

Едут по снежным просторам Эстонии отец-эстонец с двумя сыновьями, также эстонцами. Вдруг вдалеке пробежало какое-то животное. Прошло два часа.

— Эт-то заяц — сказал один из сыновей. Прошло еще два часа.

— Нет-т, эт-то лисица — возразил ему брат. Прошло еще два часа.

— Ну, тише вы, горячие эстонские парни — прикрикнул на них отец.²⁵

²³ Drogą morską płynie statek pod sztandarem brytyjskim. Nagle z jego pokładu spada w morze młoda panna. Pasażerowie na pokładzie ze zgrozą obserwują, jak do dziewczyny zbliża się czarna pletwa rekina. Ale tu z burty na pomoc jej skoczył młody miczman. Podpływa bliżej i zamachuje się na rekina swoim kordzikiem... A w tym momencie dziewczyna ze wstrętem krzywi twarz:

— Fe, sir, z nożem do ryby?

²⁴ Na brzegu jeziora stoi trzech Anglików. Jeden mówi:

— Proszę panów, zdaje mi się, że w tym jeziorze są pstrągi!

Za dziesięć minut drugi mówi:

— Proszę panów, zdaje mi się, że w tym jeziorze nie ma pstrągów!

Jeszcze za dziesięć minut trzeci mówi:

— Szanowni panowie! Proszę się nie spierać!

²⁵ Na śnieżnych przestworzach Estonii jedzie ojciec-Estończyk z dwoma synami, również, oczywiście, Estończykami. Raptem gdzieś daleko przebiegło jakieś zwierzę. Minęły dwie godziny.

— To jest zając — powiedział jeden z chłopaków. Minęły jeszcze dwie godziny.

— Nie, to jest lis — powiedział drugi chłopak. Minęły jeszcze dwie godziny.

Spokój, a nawet oziębłość Anglik przejawia również w stosunku do kobiety.

Англичанин в Париже поздно вечером приходит в гостиницу и просит номер.

— Вы знаете, мсье, у нас все номера заняты, кроме одного — под крышей, темного и неудобного.

— «Не оставаться же на улице», — англичанин решил его занять. На утро портье спрашивает его, как он провел ночь.

— О, превосходно, мсье!

— Мы забыли вас предупредить, что в номере находится мертвая француженка...

— Да? А я думал, что это живая англичанка!²⁶

W wielu dowcipach narodowościowych tematem jest miłość. Najczęściej motyw ten wykorzystywany jest w anegdotach o Francuzach.

Хорошенькая туристка прогуливается по Елисейским полям. Один напористый парижанин стал ее преследовать. Возмутившись его поведением, туристка подходит к полицейскому и говорит:

— Вон тот мужчина меня все время преследует.

Полицейский с восхищением смотрит на нее и галантно говорит:

— Мадемуазель, на его месте я поступил бы точно также.²⁷

Odebrać palmę pierwszeństwa Francuzom, mogą jedynie Gruzini.

Едут в поезде англичанка и грузин. Англичанка в соблазнительной мини-юбке. Грузин пожирает ее глазами. Чтобы как-то разрядить обстановку, англичанка спрашивает:

— Do you speak English?

Грузин отвечает:

— Вах! Канэшна, хачу!²⁸

— Cicho bądźcie, zuchy estońscy — krzyknął na nich ojciec.

²⁶ Anglik w Paryżu późno wieczorem przychodzi do hotelu i prosi o numer.

— Proszę pana, wszystkie numery są zajęte, oprócz jednego — na poddaszu, ciemnym i niewygodnym.

— „Przecież nie mogę nocować na ulicy” — pomyślał Anglik i zdecydował się zająć numer. Rano portier pyta go, jak on spędził noc.

— Świetnie, proszę pana!

— Zapomnieliśmy uprzedzić pana, że w numerze leży martwa Francuzka!

— Naprawdę? — Myślałem, że to żywa Angielka!

²⁷ Śliczna turystka spaceruje Polami Elizejskimi. Pewien natrętny pan zaczął ją prześladować. Oburzona jego zachowaniem, turystka podchodzi do policjanta i mówi:

— Oto ten pan przez cały czas prześladowuje mnie.

Policjant z zachwytem patrzy na nią i odpowiada z galanterią:

— Proszę pani, gdybym był na jego miejscu, postępowałbym w taki sam sposób.

²⁸ Jadą w pociągu Angielka i Gruzin. Angielka włożyła kuszącą mini-spódniczkę. Gruzin pożera ją wzrokiem. Żeby rozładować napięcie, Angielka pyta:

— Do you speak English?

Gruzin odpowiada:

Jednak w świetle dowcipów stosunek do miłości u Gruzinów jest dość osobliwy. Po pierwsze, Gruzini lubią grube kobiety:

- Одна армянская мама просит совета у своего друга тренера, тоже армянина:
 — Знаешь, моя дочь Сусанна очень переживает из-за своей фигуры. Что бы ты ей посоветовал?
 — Пусть крутит обруч.
 На следующий день мамаша снова звонит ему:
 — У нас проблема: Сусанна не влазит в обруч!
 — Вай! Глупая девочка! Зачем портить такую прекрасную фигуру?²⁹

Być może, dlatego Gruzinom przypisuje się zboczenia różnego typu zboczenia płciowe, np. deprawowanie nieletnich i jedнопłciową miłość:

- Урок в школе.
 Учитель:
 — Класс, что такое облом?
 Ваня:
 — Это когда ты идешь по улице, впереди красивая девушка, тут подъезжает автобус, и она уезжает.
 Гия:
 — Это когда ты идешь по улице, впереди красивый мальчик, тут подъезжает автобус, и он уезжает.
 Вовочка:
 — Это когда идешь по улице, сзади тебя идет Гия, а автобуса все нет и нет.³⁰

Następną cechą mieszkańców Kaukazu z punktu widzenia zwykłego Rosjanina jest ich przedsiębiorczość. Szczególnie ta cecha była zauważalna

-
- Wach! Oczywiście, chcę!
²⁹ Pewna ormiańska matka prosi o radę swojego kolegę trenera, również Ormianina:
 — Wiesz, moja córka Zuzanna bardzo martwi się z powodu swojej sylwetki. Co byś jej poradził?
 — Niech kręci obręcz.
 Następnego dnia matka znowu dzwoni do niego:
 — Mamy problem: Zuzanna nie wchodzi do obręczy!
 — Waj! Głupia dziewczynka! Po co psuć taką piękną sylwetkę!
³⁰ Lekcja w szkole.
 Nauczyciel:
 — Dzieci, co to jest pech?
 Wania odpowiada:
 — Kiedy idziesz ulicą, na przedzie idzie piękna dziewczyna, nadchodzi autobus, i ona odjeżdża.
 Gija odpowiada:
 — Kiedy idziesz ulicą, na przedzie idzie piękny chłopiec, nadchodzi autobus, i on odjeżdża.
 Wowoczka odpowiada:
 — Kiedy idziesz ulicą, za tobą idzie Gija, natomiast autobusu wciąż nie ma.

w warunkach byłego Związku Radzieckiego — Gruzini zawsze byli odbierani jako najbogatsi ludzie na tle ogólnego radzieckiego ubóstwa.

Встретились как-то грузин и американец. Спорят, где лучше жить — в Америке или в Советском Союзе.

- У нас каждый американец имеет отдельную квартиру.
- У нас каждый грузин имеет свой особняк.
- У нас каждый американец имеет машину.
- У нас каждый грузин имеет самолет.
- Слушай, а что ты все про грузин да про грузин? А русские-то у вас как живут?
- Я же у тебя про негров не спрашиваю. . . ³¹

Swoim majątkiem Gruzini rządzą ze wschodnią hojnością:

Один грузин накопил денег и купил «Запорожец». На следующий день машину у него украли. Он снова накопил денег и купил «Москвич». Эту машину у него снова украли. Наконец, он накопил денег побольше и купил «Жигули». Утром просыпается — во дворе на месте «Жигулей» стоит «Мерседес», за дворниками торчит записка — «Хочешь кататься — катайся, но не позорь нацию» ³².

W dowcipach jest odzwierciedlona również całkiem odmienna cecha — skąpstwo. W tekstach europejskich jej nosicielami są Szkoci. Jednak, jak już wcześniej wspomniano, nazwy narodowości są wielkościami zmiennymi w strukturze dowcipu. W dowcipie rosyjskim tę pozycję zajmują Ukraińcy:

Великая Отечественная война. . . По полю боя ползет солдат-украинец и тащит на себе другого украинца, раненого. Раненый шепчет:

- Мыкола, дострелы мене. . .
- Так патронив немає. . .
- Так ты в мене купы. . . ³³

³¹ Spotkali się Gruzini i Amerykanin. Spierają się, gdzie życie jest lepsze — w Ameryce czy w Związku Radzieckim.

— U nas każdy Amerykanin ma własne mieszkanie.
 — U nas każdy Gruzini ma własną willę.
 — U nas każdy Amerykanin ma samochód.
 — U nas każdy Gruzini ma samolot.
 — Słuchaj, dlaczego przez cały czas mówisz tylko o Gruzinach. A Rosjanie jak u was żyją?

— Przecież nie pytam ciebie o Murzynów. . .

³² Pewien Gruzini zbierał pieniądze i kupił sobie samochód „Zaporożec” (odpowiednik malucha). Następnego dnia samochód skradziono. Znowu zbierał pieniądze i kupił sobie „Moskwicz”. Ten samochód znowu skradziono. Wreszcie zbierał trochę więcej i kupił sobie samochód „Ładę”. Obudził się rano i zobaczył, że na miejscu „Łady” stoi „Mercedes”, za wycieraczkami tkwi kartka: „Chcesz jeździć — możesz jeździć, ale nie hańb swojej narodowości!”

³³ Wielka Wojna Ojczyźniana. . . Po polu walki czołga się żołnierz-Ukraińiec i ciągnie na sobie innego Ukraińca — раненого. Ranny szepcze:

— Мыкола, добий мене. . .

Inną charakterystyczną cechą Ukraińca, ujawnianą w dowcipach, jest jego stosunek do najbliższego sąsiada:

Поймал украинец золотую рыбку. Взялась она выполнить его три желания.

— Нэхай усе татаро-монгольска иго иде у Швецию. Но лыха нэ робыць! А потом обратно.

Снялась вся Орда и потопала в Швецию... Почти никого там не порубив, вернулась обратно. Два следующих желания были аналогичными. Не удержалась рыбка, спросила:

— Ну что тебе эта Швеция плохого сделала?

— А шо мени Швеция? Зато по москалям шесть раз туда-сюда!³⁴

Rozwiązanie międzynarodowych porachunków to również ulubiony temat dowcipów. Oto kilka przykładów:

Вопрос армянскому радио:

— Что такое дружба народов в понимании армян?

— Это когда все народы объединяются и идут бить азербайджанцев³⁵.

— Panie majster — Ruskie w kosmos polecieci.

— Wszystkie?!

— Nie, jeden.

— To co ty mi głowę zawracasz?

Czy prawdziwy Irlandczyk może się cieszyć, jeśli ma kroplę angielskiej krwi?

Tak. Jeśli ta krew jest na szybie jego samochodu.

W ogóle wszystkie dowcipy, u podstawy których leży tematyka narodowościowa, posiadają szowinistyczny odcień. W anegdotach narodowościowych cecha wybierana jako stała całego równania, zawsze leży na powierzchni. Np. dla Chińczyków cechą taką jest wysoka liczebność ludności.

— Можно ли, построив всех китайцев в очередь, перестрелять их из автомата?

— Только если в это время задние не будут размножаться³⁶.

— Ale nie mam nabojuów...

— Kup u mnie!

³⁴ Złapał Ukraińiec złotą rybkę. Ona zaproponowała mu spełnić jego trzy życzenia.

— Niech całe jarzmo tatarskie idzie do Szwecji, ale nic złego tam nie robi. A potem niech idzie z powrotem.

Cała Złota Orda wyruszyła w drogę i pomaszerowała do Szwecji... Prawie nikogo nie porąbawszy, wróciła z powrotem. Dwa następne życzenia były takie same. Rybka nie mogąc się powstrzymać, zapytała:

— Co ta Szwecja ci złego zrobiła?...

— A po co mi Szwecja! Natomiast przez moskali trzy razy tam i z powrotem przeszli!

³⁵ Pytanie do Radia Erewan:

— Co to jest przyjaźń narodów?

— To jest wtedy, kiedy wszystkie narody łączą się i idą bić Azerbejdżanów.

³⁶ — Czy da się, postawiwszy wszystkich Chińczyków w szereg, powystrzelać ich z pistoletu maszynowego?

Podsumowanie

Charakteryzując dowcip jako gatunek, który w pewnym sensie zastąpił baśń, jeden z jego badaczy stwierdził, że „... anegdota przede wszystkim istnieje, wchodząc do innych gatunków, raczej do tekstów, które funkcjonują według innych reguł” (Kurganov 1997, 8). Jego zdaniem, w porę opowiedziany dowcip „zamienia długie przemowy i objaśnienia (Kurganov 1997, 17).

Funkcja dzisiejszego dowcipu jest zupełnie inna. Wraz ze wzrostem napięcia na Bliskim Wschodzie pojawiły się dowcipy, w których Arabowie są przeciwstawieni innym narodowościom (na podstawie cechy, bliskiej i zrozumiałej nie tylko Rosjanom i Polakom, ale też przedstawicielom wielu innych narodowości):

Встретились три француза. Стол, выпивка: бургунь, шампань, коньяк. Напились, морды друг другу побили и разошлись, счастливые.

Встретились три англичанина. Стол, выпивка: джин, виски, тоник. Напились, отлупили друг друга, и разошлись, довольные.

Встретились трое русских. Стол, выпивка: водка, пиво, портвейн. Погудели, оттянулись, отметили друг друга. Все остались довольны.

Встретились три араба. Расстреляли автобус с евреями, взорвали универмаг, угнали самолет.

Боже, до чего же сухой закон людей доводит!!!³⁷

Współczesny dowcip również potrzebuje dla swojego istnienia pewnego kontekstu, przede wszystkim kontekstu rzeczywistości. Opowiadając kawał, nie można wykorzystać wielkości zmiennych, jeśli nie odpowiadają one współczesnej sytuacji, mimo faktu, że mechanizm przeciwstawienia skryptów jest stary. Z tego wynika ważna rola dowcipów w życiu współczesnym. Człowiek stwarza sztuczną sytuację, w której ujawnia swoje ambicje i emocje, śmieje się z innych i z siebie, by następnie o tym wszystkim zapomnieć i wrócić do rzeczywistości jako normalny członek ludzkiej społeczności.

— Tylko w tym wypadku, jeśli ci z tyłu nie będą się rozmnażać!

³⁷ Spotkało się trzech Francuzów. Jedzenie, picie: burgund, szampan, koniak. Upili się, pobili się i, szczęśliwi, rozeszli się.

Spotkało się trzech Anglików. Jedzenie, picie: джин, whisky, tonic. Upili się, pobili się i, szczęśliwi, rozeszli się.

Spotkało się trzech Rosjan. Jedzenie, picie: wódka, piwo, portwajn. Upili się, pobili się i, szczęśliwi, rozeszli się.

Spotkało się trzech Arabów. Rozstrzelali autobus z Żydami, wysadzili w powietrze dom towarowy, uprowadzili samolot. Boże, do czego doprowadza człowieka ustawa o abstynencji.

Literatura

- Abramowicz i in. (red.), 1994 — Abramowicz Maciej, Bertrand Denis, Stróżyński Tomasz (red.), 1994, *Humor europejski*, Lublin, Wyd. UMCS.
- Bartmiński J., 1988, *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem — na przykładzie stereotypu matki*, [w:] *Język a kultura*, t. 12, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, pod red. Janusza Anusiewicza i Jerzego Bartmińskiego, Wrocław, s. 63–83.
- Bergson A., 1992, *Śmiech*, Moskwa.
- Chłopicki W., 1955, *O humorze poważnie*, Kraków.
- Dymel R., 1994, *Śmiech zakazany*, [w:] Abramowicz i in. (red.) 1994, s. 179–184.
- Galatani O., 1994, *Ośmieszanie jako strategia obronna w państwach totalitarnych: dowcip rumuński*, [w:] Abramowicz i in. (red.) 1994, s. 186–197.
- Kurganov E., 1997, *Anekdot kak žanr*, Sankt-Peterburg.
- Piguet J.-C., 1994, *Struktury logiczne komizmu*, [w:] Abramowicz i in. (red.) 1994, s. 143–164.
- Raskin V., 1985, *Semantics Mechanisms of Humor*, Dordrecht.
- Uspenskij B. A., 1994, *Antipovedenije v kulture drevnej Rusi*, [v:] Uspenskij B. A., *Izbrannyje trudy*, t. 1, Moskwa, s. 320–333.

LINGUISTIC STEREOTYPES IN RUSSIAN JOKES

The article deals with Russian jokes. Jokes play a special role in people's lives nowadays by, among others, contributing to the formulation of national stereotypes. In order to understand the mechanism of the influence of a joke on the mind of the receiver, it is necessary to analyze its textual components. A joke is construed as a type of text built on the basis of various mechanisms of the juxtaposition of scripts which constitute a type of equation. The equation contains constants, i.e. traits of human nature or patterns of behaviour in a given situation which lie at the root of a specific national character, and variables, i.e. the names of the representatives of given nationalities. A stereotype arises when a particular trait is regularly attributed to representatives of the same nationality.